

ВИСШЕТО ОБРАЗОВАНИЕ – ФАКТОР ЗА ПРОСПЕРИТЕТА НА НАЦИОНАЛНАТА НИ ИКОНОМИКА

Ас. Веселка Георгиева, СА „Д. А. Ценов” – Свищов

***Резюме:** В настоящия доклад се акцентира на два момента. От една страна се разглеждат основните предизвикателства и проблеми, които стоят пред висшето образование в България, като се търсят решения в належащите реформи. Втората част от изложението проследява висшето образование и пазара на труда като два взаимосвързани фактора, определящи развитието и възхода на националната икономика.*

***Ключови думи:** образование, пазар на труда, заетост, реформи, бизнес.*

1. Въведение

Съвременната икономика се характеризира с много промени, настъпили в резултат на глобализацията, информатизацията и либерализацията. Ефективната интеграция на националното ни стопанство в европейската икономика изисква изграждане на конкурентни структури, основани на знанието. В условията на голяма конкуренция и непрекъснато променящи се пазарни отношения се налага висока степен на знания и умения за гъвкавост при вземане на управленски решения. Просперитетът на икономиката и развитието на образованието са два взаимосвързани компонента. Съществените промени в структурата на националното стопанство и трудовия пазар води до формиране на нов модел на икономически растеж, в който ключов фактор е качеството на човешкият потенциал.

2. Особенности на прехода от висше образование към пазара на труда

Осигуряването на плавен преход между образование и заетост, както и участието на младежите на трудовия пазар, представляват важни съвременни предизвикателства пред стабилното икономическо развитие на България. Процесите на интеграция и реформа на висшето образование очертават икономическите перспективи на страната ни – поддържане на висок стопански растеж чрез гъвкава и конкурентна икономика, основана на знанието.

В този аспект развитието на европейската икономика поставя на преден план образователни и научно-изследователски цели, тъй като по-доброто образование на младежите е предпоставка за по-успешна реализация на пазара на труда и по-висок жизнен стандарт. Заедно с това, разширяването на възможностите за наука и реализирането на иновации, съчетани с повишена ефективност на ресурсите, подобряват конкурентоспособността и стимулират създаването на нови работни места.

България поставя като един от значимите и постоянни приоритети в своята политика осъществяването на по-тясна връзка между образованието и потребностите на икономиката, респективно пазара на труда (национален и световен). В този смисъл, изключително важно значение има сътрудничеството с представителите на деловите среди и предприемачите, осигуряването на по-голяма гъвкавост на образователната система, създаване на възможности за обучение през целия живот и непрекъснатото повишаване на квалификацията. Премахването на бариерите за образование в страните от Обединена Европа и гарантирането на еднакви права и възможности на българските студенти с тези на учащите от другите страни-членки, поставят нови изисквания към висшите учебни заведения, подготвящи бъдещите висшисти. Промените в политическия и социално-икономическия живот в нашата страна също изискват изменения и реструктуриране на системата на висшето образование. Качественото обучение представлява ключов момент за осигуряване на икономически растеж и повишаване стандарта на живот. За икономиката на знанието са необходими висококвалифицирани специалисти.

Голяма част от висшите учебни заведения разбират необходимостта да преосмислят своята роля в подготовката на специалисти, които трябва да са способни непрекъснато да обновяват нивото на знанията си в съответствие с бързо променящите се потребности на трудовия пазар. Важен момент е разработването на система, която да гарантира взаимовръзката между обучението във ВУЗ и потребностите на бизнеса. Най-често работодателите не поставят своите изисквания към учебните програми, а в същото време предпочитат завършили студенти с адекватна подготовка и висока степен на предприемчивост. Учебните програми трябва да бъдат издържани в академично отношение и да съответстват на пазара на труда. Гъвкавостта в курсовете на обучение, както и тяхното разнообразие, като се вземат предвид способностите и възможностите за работа на студентите, са необходимо предварително условие за постигане на това съответствие. Разделянето на програмите за обучение и степените в два основни цикъла (бакалавърски и магистърски) е съществена възможност за ре-

лизация на завършващите. По такъв начин трудовият пазар постига задоволеност от гледна точка на придобити знания и умения на студентите, които започват работа след първата или втората степен на обучение. Основната задача на ВУЗ е да подготвят обучаемите да се справят с изискванията на бизнеса и да са удовлетворени от професионалната си реализация (подготовка за търсене на работа и управление на кариера).

Постигането на европейско ниво на висшето образование се свързва с модернизирание на неговото качество чрез създаване на условия за реална конкуренция между висшите училища и стимулиране развитието на академичния състав. Реформите в системата на българското висше образование се развиват в политическия контекст на протичащите промени в страните-членки на Европейския съюз. Шестте основни цели, заложи в Болонската декларация¹ са рамката за изграждане на бъдещето европейско образователно пространство, а именно: установяване на система, базирана върху двата основни цикъла – бакалавърско и магистърско обучение. Образователната степен, получена след първия цикъл дава достъп до Европейския пазар на труда, докато вторият цикъл дава възможност за получаване на магистърска, а по-късно и на докторска степен. Също така се създават предпоставки за въвеждане на система от образователни кредити, като средство за повишаване на студентската мобилност, стимулиране на Европейското сътрудничество в областта на оценката на качеството чрез разработване на съпоставими критерии и методологии, засилване на Европейските измерения във висшето образование и по-специално при разработването на учебни програми, междуинституционално сътрудничество, схеми за мобилност и интегрирани проекти за обучение и подготовка.

3. Проблеми при прехода от висше образование към професионална реализация

Пазарът на труда е основният потребител на образователен продукт като човешки капитал и съобразяването с неговите изисквания има положително отношение върху ефективната заетост, конкурентоспособността и качеството на живот. В общественото пространство се налагат две противоположни *тези* по отношение на връзката между висшето образование и пазара на труда.

Според *първата теза* съществува изоставане на образованието от изискванията на модернизиращата и реструктурираща се иконо-

¹ Съвместна декларация на Европейските министри на образованието. // Болоня, 19 юни 1999. В :http://mail.nacid.bg/newdesign/bg_eu/att_files/evr_univ_prostr-evr_univ_prostr_dekl_bolonia_BG.pdf (посл. достъп 27.08.2016 г.)

мика, от новите комуникационни и информационни технологии, както и от глобализацията на пазарите. Българските работодатели срещат трудности при намиране на необходимите специалисти за работа, но това зависи много от сферата и сектора на дейност на фирмите. От една страна, организациите от производствената сфера, информационните технологии и телекомуникациите, строителството и особено в частният бизнес изпитват сериозни затруднения за намиране на подходящата работна сила. От друга страна, преобладаващата част от завършилите висше образование предпочитат заетостта в държавния сектор, макар че получават по-ниско възнаграждение.

Работодателите отчитат следните по-важни проблеми в подготовката на специалисти²: *недостатъчна образователно-квалификационна подготовка по основната специалност, липса на опит, сравнително слаба мотивация и самодисциплина, по-големи от реалните финансови изисквания за възнаграждения от страна на кандидатите за работа.*

Много голяма част от фирмите поставят категорични изисквания към качеството на специалистите, като владеене на един или няколко чужди езика, компютърни компетенции, интернет, умения за работа в екип и други. Ролята на образователния фактор, която нараства в обществата с по-висока степен на икономическо развитие, в нашата страна е все още относително слаба, защото степента на развитие на българския бизнес не стимулира достатъчно повишаващото се качество на висшето образование. Практиката, свързана с избора на кадри се подчинява на **три тенденции**: *търсене на специалисти с опит, слаба степен на интегриране с висшите учебни заведения за подготовка на необходимия образователен продукт, разчитане основно на лични препоръки от роднини, познати, приятели и др.*

Водещ фактор за мотивиране на завършващите висше образование и при определяне на трудовите им взаимоотношения с работодателите е работната заплата. Твърде слабо са застъпени нефинансови придобивки като облекла, ваучери за храна и др. Образователният елемент, изразяващ се в допълнително обучение и квалификация, не се приема като основателен фактор за професионална мобилност и развитие на специалистите от голяма част от българските фирми, поради липса на достатъчно финансов ресурс.

Съществува и **втора теза** по отношение на взаимодействието между висшето образование и пазара на труда. Според нея, в България има утвърдени национални традиции в обучението, но поради ниското технологично равнище на значителна част от действащите в страната

² Вж. Образование и пазар на труда – изискванията на работодателите. //2004, www.econ.bg/. (посл. достъп 27.08.2016 г.)

ни фирми, ограничените възможности за инвестиции и иновации в малките и средни предприятия, добре подготвените висшисти не могат да намерят отговарящата на квалификацията и специализацията им реализация. Това, от своя страна, ги мотивира най-често да емигрират и да излязат на международния трудов пазар.

Като цяло българските предприятия занижават изискванията си към специалистите с висше образование, подценявайки добрия европейски опит за подбор и кариерно развитие на своите кадри. Известен интерес към сътрудничество проявява една малка, но значима категория работодатели, предлагащи атрактивни работни места. Те прилагат комплекс от изисквания, необходими за работа в по-модерна работна среда – наличие на конкретно образование и специалност, умение за работа в екип, творчество и инициативност, отговорност, работа с компютърни технологии, владеене на чужди езици и др.

Трябва да се акцентира върху пазарната насоченост на образованието, като се запазва неговото интелектуално и духовно начало, а именно³: диверсификация на предлаганите магистърски програми; преосмисляне на политиката, акцентираща върху количествени показатели; екипност и комуникативност; привличане на представители на бизнеса, осигуряващи практическо обучение; засилване на езиковото изучаване; предлагане на магистърски и бакалавърски програми на английски език; установяване на стратегически партньорства с висши учебни заведения в България и страните от Европейския съюз.

Съществуващите проекти и програми в страната трябва да са ориентирани към устойчиво стимулиране на ученето през целия живот, което на национално равнище представлява един от най-важните фактори за развитие и усъвършенстване на професионалната реализация и насърчаване на активното участие на хората в икономическия живот.⁴

Наличието на специализирани кадри, които да подпомагат изпълнението на европейските критерии и участието в конкурентен пазар, ще се превърне във важно предимство за тези работодатели, които успеят да привлекат такива кандидати за работа. За тази цел е необходимо да се насърчава по-тясната обвързаност между образованието и бизнеса чрез създаване на ясни механизми за тяхното взаимодействие. Засиленият интерес към него е предизвикан от няколко фактора – трудностите, които срещат дипломираните младежи на трудовия пазар, нарастващата опасност от несъответствието на някои тра-

³ Вж. http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/BG/ec/11360.pdf (посл. достъп 27.08.2016 г.)

⁴ Национална стратегия за учене през целия живот 2014-2020.// <http://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=880> (посл. достъп 27.08.2016 г.)

диционни университетски курсове с актуалните цели и приоритети на пазара на труда, незадоволителните резултати от множество образователни реформи, които в повечето случаи не засягат специфичните проблеми на икономиката, бързото развитие на технологичната среда – тенденция, която висшето образование не успява да следва.

Стремежът към подобряване качеството на образованието, неговата привлекателност за младите хора и адаптивност към практическите изисквания на трудовия пазар, трудно могат да се постигнат без адекватен финансов ресурс и сериозни реформи в образователната система. Прилагането на компетентен подход в образованието, осигуряващо практически умения на студентите, засилване на връзката на бизнеса и образователните институции на всички нива, както и оценка на обучението в различните ВУЗ според реализацията на завършилите студенти, са част от целите, залегнали в програмата на Министерството на образованието и науката.

Заключение

Връзката между висшето образование и потребностите на трудовия пазар може да бъде изградена чрез: *създаване на консултационни центрове към ВУЗ за професионална реализация; *привличане на работодатели за участие в процеса на подготовка на студентите чрез договарянето на практики, стажове и др.; *осъществяване на преки връзки между завършващите висшестипни и работодателите в рамките на ВУЗ, с цел подпомагане на бъдещата им професионална реализация; *наличие на условия за предприемаческа активност във ВУЗ и научните организации чрез разработване на цялостна нормативна база за насърчаване на научните изследвания, която да осигури начини за създаване на връзка между изследване, внедряване и производство, което ще доведе до повишаване конкурентността на икономиката.

ЛИТЕРАТУРА

1. Образование и пазар на труда – изискванията на работодателите.// 2004, www.econ.bg/. (посл. достъп 27.08.2016 г.)
2. Национална стратегия за учене през целия живот 2014-2020.// <http://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=880> (посл. достъп 27.08.2016 г.)
3. Съвместна декларация на Европейските министри на образованието.// Болоня, 19 юни 1999. В: http://mail.nacid.bg/newdesign/bg_eu/att_files/evr_univ_prostr-evr_univ_prostr_dekl_bolonia_BG.pdf (посл. достъп 27.08.2016 г.)
4. http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/BG/ec/11360.pdf (посл. достъп 27.08.2016 г.)